

УДК 378.093.5:811.112.2'25-051]:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.86.39>

О. О. Ніколова

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри німецької філології,
перекладу та світової літератури
Запорізького національного університету

Я. П. Кравченко

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології,
перекладу та світової літератури
Запорізького національного університету

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У даній статті представлена комплексна репрезентація форм навчальної активності, які є потенційно перспективними з точки зору формування професійної компетентності майбутніх перекладачів в процесі вивчення дисципліни «Вступ до літературознавства» у вищих навчальних закладах: суто спеціальних знань, вмінь та навичок, а також надзвичайно затребуваних на ринку сучасної праці «soft-skills» (системно-аналітичного та креативного мислення, мовної реактивності, рерайтингу, вміння працювати в команді тощо). Відзначається, що викладання курсу «Вступ до літературознавства» ні в якому разі не має обмежуватися лише знайомством з базовими категоріями теорії літератури. Йдеться про доцільність концептуальної реалізації настанови на підготовку майбутніх перекладачів, здатних працювати не лише з текстовою, але й з образною інформацією взагалі, розуміти не лише мовні «механізми» створення образів, але й їхнє функціональне призначення (вплив на свідомість – настрої, ідеї, які вони викликають) для інтерпретації та адекватного перекладу (з урахуванням можливих складностей – переносного змісту, підтексту тощо), виконання в майбутньому таких складних завдань як переклад-адаптація, переклад-стилістична обробка, переклад-режюме. Акцентується важливість практичних завдань, пов'язаних із перекладом та інтерпретацією художніх текстів зарубіжної літератури – індивідуальних та групових, інтерактивних технологій, впроваджених з урахуванням потреби органічного поєднання форм роботи, продуктивних в аспекті забезпечення мовної і теоретико-літературознавчої компетентностей майбутніх перекладачів. Особлива увага приділяється розгляду завдань, які спонукають до компаративного аналізу (визначення особливостей перекладацьких трансформацій, порівняння оригінального тексту іноземною мовою та його українського перекладу, запропонованих одним або кількома різними фахівцями тощо); важливості підготовки колективних проєктів на задану тему. У статті зазначається, що очевидна практична цінність таких форм роботи забезпечує високу активність студентів.

Ключові слова: «м'які навички», інтерактивні технології, професійна компетентність, теоретико-літературна та мовна компетентність, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Серед багатьох важливих критеріїв, що визначають якість вищої освіти в сучасному українському суспільстві на шляхах євроінтеграції, не останнє місце належить організації навчального процесу у відповідності з потребами ринку праці, задля забезпечення професійної компетентності майбутніх фахівців. Йдеться, зокрема, про практичну цінність дисциплін, відповідні міждисциплінарні зв'язки, а також – настанову на формування та розвиток так званих «soft-skills», «м'яких навичок» (креативності, системно-аналітичного мислення, вміння працювати в команді тощо). Включення теоретико-літературних дисциплін («Вступ до літерату-

рознавства», «Теорія літератури», «Історія літературознавчих вчень» та ін.) в процес підготовки фахівців у галузі перекладу в повній мірі відповідає усім перерахованим вимогам.

Знайомство з теоретико-літературним інструментарієм починається з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства», яка має забезпечити досягнення таких результатів навчальної діяльності, що суттєво сприяють успішній професійній самореалізації потенційних перекладачів (до речі, не обов'язково лише в царині художнього перекладу). В цьому аспекті завдання курсу не обмежується створенням теоретичного ґрунту для подальшого успішного вивчення зарубіжної

літератури (знайомством з базовими категоріями літературознавства) та формуванням вмінь, навичок аналізу художнього тексту. Доцільно організувати навчання таким чином, аби студенти мали змогу працювати не лише з текстовою, але й з образною інформацією взагалі, вчитися розуміти мовні «механізми» створення образів, їхнє функціональне призначення (вплив на свідомість – настрої, ідеї, які вони викликають) для інтерпретації та адекватного перекладу (з урахуванням можливих складностей – переносного змісту, підтексту тощо), виконання в майбутньому таких складних завдань як переклад-адаптація, переклад-стилістична обробка, переклад-резюме. Вивчення цієї дисципліни може бути спрямоване також й на підвищення рівня фонових знань (про культуру країн, мова яких вивчається), емоційного інтелекту, розвиток затребуваних роботодавцями «м'яких» навичок (рерайтингу, системно-аналітичного та креативного мислення, мовної реактивності, вміння працювати у команді, виконуючи колективні проекти). Значущим є встановлення міждисциплінарних зв'язків – між даним курсом та основою іноземною мовою, яку вивчають студенти, «Вступом до перекладознавства», «Теорією та практикою перекладу».

Враховуючи все зазначене, досить актуальним є питання розробки конкретних дієвих засобів формування професійної компетентності перекладачів під час вивчення теоретико-літературних дисциплін в цілому та «Вступу до літературознавства» зокрема.

Аналіз останніх досліджень. Попри очевидну важливість цієї проблеми, аналіз досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок щодо відсутності її системного висвітлення. Водночас спостерігається значний інтерес фахівців до розгляду дотичних тем. З одного боку, показовими у цьому плані є студії, які аргументують значущість міждисциплінарних зв'язків на рівні «літературознавство – перекладознавство» (зокрема, акцентуються епістемологічна продуктивність міждисциплінарного діалогу в практиці художнього перекладу [8], точки дотику порівняльного літературознавства, компаративістики та художнього перекладу [7] тощо). З іншого боку, доцільно зважати й на матеріали навчальних видань, які засвідчують продуктивність використання міждисциплінарного підходу та функціонального потенціалу художньої літератури в процесі навчання іноземних мов ([1; 3]). Орієнтація на ці праці вказує на доцільність подальших пошуків у зазначеному напрямку та необхідність заповнення відповідної лакуни.

Метою нашої статті є комплексна репрезентація форм навчальної активності, які є потенційно перспективними з точки зору формування професійної компетентності майбутніх перекладачів

в процесі вивчення дисципліни «Вступ до літературознавства» у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Очевидно, що ефективність навчальних методів та видів завдань, що пропонуються студентам, які навчаються за освітньо-професійними програмами «Переклад (англійський)», «Переклад (німецький)», «Переклад (французький)», визначається їх «амбівалентним цільовим спрямуванням» [3, с. 197], пов'язаним із усвідомленням нерозривної єдності якості мовної та літературознавчої підготовки, доповненої настановою на розвиток «м'яких навичок».

Однією з базових засад реалізації цього положення є пріоритетність інтерактивних технологій. Як слушно зазначає Н. Волкова, «доцільність упровадження інтерактивних технологій навчання обумовлена можливістю трансформації навчального процесу (завдяки їх реалізації) у співнавчання, взаємонавчання (колективне, мікрогруппове, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання. Спільна навчальна діяльність, розмаїття способів навчальної взаємодії (робота в парах, ротаційних трійках, мікрогрупах, робота за карусельним принципом, робота в малих групах) максимально підвищують активність і внесок кожного учасника, допомагають уточнити власні уявлення, оцінні судження, усвідомити почуття і ставлення, стимулюють вільний обмін думками; розвивають навички активного слухання, співпереживання, співробітництва, упевненої поведінки і толерантності; стимулюють розвиток й самовдосконалення емоційної стійкості й чутливості, гнучкості спілкування, емпатійності, рефлексивності тощо» [2, с. 5].

Так, зокрема, надзвичайно перспективним в цьому аспекті є застосування технологій навчання у співпраці [2, с. 98], які передбачають спільне оволодіння «знаннями, уміннями, навичками на індивідуальному рівні на основі набуття досвіду кооперації зусиль із розв'язання навчальних завдань за допомогою обміну інформацією, постановки питань, взаємостимулювання, усвідомлення відповідальності за результати навчання не лише власні, а й своїх колег» [2, с. 98].

На заняттях з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» майбутнім фахівцям у галузі перекладу може бути запропонована робота в групах задля розв'язання практичних завдань, спрямованих на формування як мовної, так і теоретико-літературознавчої компетентностей – вмінь та навичок визначення «механізмів» створення образної інформації (необхідних насамперед для виконання художнього перекладу, перекладу-адаптації, стилістичної обробки тощо).

Варіанти таких групових завдань можуть бути дуже різноманітними: перекласти українською мовою уривок з оригінального художнього тексту (англомовної, німецькомовної, франкомовної літератур) та виділити в ньому тропи й стилістичні фігури, акцентувавши особливості їхньої трансформації; порівняти оригінальний текст іноземною мовою та його український переклад, запропонований одним або кількома різними фахівцями, задля визначення специфіки перекладацьких трансформацій художніх засобів та їхнього функціонального призначення; дослідити характер творчої репрезентації авторської ідеї за допомогою образів на прикладі уривку з художнього твору, написаного іноземною мовою; визначити форму та прийоми психологізму, форму та прийоми комічного, звукові засоби виразності тощо в уривку з твору, написаному іноземною мовою, яка вивчається тощо.

У розроблених нами навчально-методичних посібниках з курсу «Вступ до літературознавства», рекомендованих студентам, які вивчають англійську та німецьку мови як перші іноземні, представлено низку завдань саме такого типу [4, с. 76-114; 5, с. 78-84]. Наприклад, студентам пропонується проаналізувати оригінальний вірш Е. По «The bells» та спробувати дати відповіді на питання: «1. Як звукопис передає мелодію дзвіночків у словах, що римуються? Які звуки створюють настрій першої частини вірша? 2. Що в більшій мірі передає радісний настрій – смислова наповненість слів чи звукопис? Яка роль рефрену – останнього рядка? 3. Якими лексичними засобами передається відчуття щастя у другій частині вірша? 4. Яку думку і які почуття передають слова *terror* (жах), *startled* (зляканий), *affright* (страх), *despair* (відчай), *horror* (жах, відраза), *danger* (небезпека)? В яких сполученнях ці слова з'являються? Чи зрозуміло, що викликає ці думки й почуття? 5. Які картини переважають у третій частині – звукові чи зорові? 6. Якою є функція дзвонів у відтворенні містичного змісту часу?» [4, с. 79]. Або пропонується перекласти та проаналізувати оригінальний вірш Дж. Байрона «*She walks in beauty – like the night*», виділивши в ньому тропи та стилістичні фігури [4, с. 83]. Або ж – перекласти та проаналізувати оригінальний вірш Г. Гайне «*Das ist die alte Märchenwald!*», дати відповіді на запитання та виконати завдання: «1. Які образи розкривають поетичне мислення поета-романтика? 2. Визначте основні мотиви вірша. 3. Розкрийте значення метафори в останній строфі вірша. 4. Яке символічне значення має образ казкового лісу? 5. Охарактеризуйте ліричного героя вірша» [5, с. 83].

Студенти охоче беруться за виконання таких завдань, оскільки добре розуміють їхнє практичне значення для формування власної професійної компетентності. Водночас робота в групах спо-

нує майбутніх фахівців в галузі перекладу вчитися працювати в команді, знаходити компроміси, поважати думку інших, аргументовано доводити власну точку зору. Тобто є продуктивною в аспекті розвитку й вдосконалення «м'яких навичок».

Також перспективним є впровадження інтерактивного елементу в хід лекційних занять: дозоване включення безпосередньо пов'язаних із тематикою лекції практичних завдань, що мають настанову на комплексне навчання літературознавчого аналізу та художнього перекладу, допомагає кращому засвоєнню матеріалу (адже його рецепція відбувається на пасивно, а через особистий досвід), тренує мовну реактивність та системно-аналітичне мислення.

Так, наприклад, в контексті теми «Тропи та стилістичні фігури» на лекції характеристика кожного з відповідних феноменів супроводжується прикладами з творів іноземною мовою, які студенти мають перекласти та проінтерпретувати, пояснивши «механізм» створення певного художнього засобу та функціональне призначення даного образу. Або ж під час висвітлення питання щодо прийомів створення підтексту студентам, що вивчають англійську мову як першу іноземну, пропонується самостійно «декодувати» імпліцитний смисл уривку з новели Е. Хемінгуея «*Cat in the rain*». Задля поетапного досягнення цієї мети майбутні перекладачі мають відповісти на питання: «Які слова найчастіше повторюються в уривку?»; «Яку додаткову інформацію несуть постійно повторювані автором слова «*cat*», «*rain*», «*I want*»; «*reading again*?»; «Які асоціації вони у вас викликають?»; «Що хотів зобразити за допомогою такого прийому автор?».

На окрему увагу в аспекті формування та розвитку «*soft-skills*», а також – суто професійних знань, вмінь та навичок, заслуговує такий вид завдань як підготовка колективних проєктів. Слухачам курсу «Вступ до літературознавства» у якості однієї з форм підсумкового контролю пропонується розробити та публічно представити у вигляді презентації проєкт, мета якого – створити своєрідну «схему» художнього твору на задану тему з обов'язковою репрезентацією усіх теоретичних знань, отриманих в ході вивчення дисципліни. Оскільки всі тези презентації мають бути представлені двома мовами (українською та іноземною мовою, що вивчається), підготовка проєкту безпосередньо пов'язана із настановою на формування професійної компетентності перекладача, фахівця в галузі іноземних мов. Спільне виконання поставленого завдання сприяє опануванню вмінь, вдосконалення навичок групової роботи (йдеться про ефективний розподіл роботи, необхідність пошуку компромісу, вияв поваги до думки іншого, переконливість аргументації власної точки зору тощо). Також оскільки серед вимог

до проєкту виділяються як базові концептуальність та креативність, прагнення отримати гарний результат спонукає студентів до творчості, нестандартного та системно-аналітичного мислення. Аби максимально конкретизувати вимоги до проєкту та запропонувати орієнтовний алгоритм дій, пропонуються відповідні методичні рекомендації [6, с. 52-53].

Висновки і перспективи подальших розробок.

Отже, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що дисципліна «Вступ до літературознавства» відіграє важливу роль в підготовці фахівців в галузі іноземної мови. Процес викладання курсу в вищому навчальному закладі має бути організованим таким чином, аби всі види навчальної активності були спрямовані на формування професійної компетентності майбутніх перекладачів: суто спеціальних знань, вмінь та навичок, а також надзвичайно затребуваних на ринку сучасної праці «soft-skills» (системно-аналітичного та креативного мислення, мовної реактивності, вміння працювати в команді тощо). Задля досягнення даної мети доцільно постійно залучати студентів до виконання різноманітних практичних завдань, пов'язаних із перекладом та інтерпретацією художніх текстів зарубіжної літератури – індивідуальних та групових. В пріоритеті мають бути інтерактивні технології, впроваджені з урахуванням важливої настанови на органічне поєднання форм роботи, продуктивних в аспекті забезпечення мовної і теоретико-літературознавчої компетентностей майбутніх перекладачів (необхідних насамперед для виконання художнього перекладу, перекладу-адаптації, стилістичної обробки тощо). Надзвичайно ефективним в цьому плані є аналіз оригінальних текстів з висвітленням тих проблемних моментів, які підпорядковуються меті практичної апробації теоретичних знань курсу (низка таких завдань запропонована нами в навчально-методичних посібниках та методичних рекомендаціях до курсу): перекласти українською мовою уривок з оригінального художнього тексту (англомовної, німецькомовної, франкомовної літератури) та виділити в ньому тропи й стилістичні фігури, акцентувавши особливості їхньої трансформації, порівняти оригінальний текст іноземною мовою та його український переклад, запропонований одним або кількома різними фахівцями, задля визначення специфіки перекладацьких трансформацій художніх засобів та їхнього функціонального призначення; дослідити характер творчої репрезентації авторської ідеї за допомогою образів на прикладі уривку з художнього твору, написаного іноземною мовою; визначити форму та прийоми психологізму, форму та прийоми комічного, звукові засоби виразності тощо в уривку з твору, написаному іноземною мовою,

яка вивчається тощо. В процесі пошуку відповідей на поставлені питання студенти вчаться розуміти «механізми» художнього перекладу, усвідомлюють важливість теоретико-літературних знань для його якісного виконання, а також – нерозривні зв'язки мистецтвом інтерпретації та якісним перекладом твору. На особливу увагу заслуговує такий вид навчальної активності як підготовка колективних проєктів на задану тему, що мають бути презентовані двома мовами (державною та українською). Завдяки очевидному спрямуванню цих видів завдань на формування та розвиток як вузько професійних знань, вмінь і навичок, так і «soft-skills», вони добре сприймаються студентами: слухачі курсу розуміють їхню практичну цінність для своєї майбутньої професійної діяльності. Вважаємо, що подальше вдосконалення та пошук нових технологій інтерактивного навчання, спрямованих на підготовку вищими навчальними закладами фахівців, затребуваних на ринку праці в XXI ст., визначає перспективи подальших розробок у даному напрямку.

Список використаної літератури:

1. Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Ніколова О.О. Організація самосійної роботи студентів факультетів іноземної філології в процесі дистанційного навчання теоретико-літературних дисциплін. Сучасні технології навчання іноземних мов у вищій школі. Навчальний посібник / Укладачі : Морошкіна Г.Ф., Ружин К.М., Каніболоцька О.А. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 194-198.
4. Ніколова О.О., Кравченко Я.П. Вступ до літературознавства : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів (спеціальності «англійська мова та література»). Запоріжжя : ЗНУ, 2009. 141 с.
5. Ніколова О.О., Кравченко Я.П. Вступ до літературознавства. Навчально-методичний посібник для студентів 1 курсу факультету іноземної філології (спеціальності «німецька мова та література»). Запоріжжя : ЗНУ, 2009. 113 с.
6. Ніколова О.О. Вступ до літературознавства: методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія» спеціалізації «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 63 с.

7. Новікова Т.В. Художній переклад і порівняльне літературознавство: точки дотику. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2014. № 10. Том 2. С. 150-153.
8. Торкут Н.М. Літературознавство і художній переклад: траєкторії діалогу та його епістемологічна продуктивність. *Збірник праць*. Вип. 5. Сімферополь : Кримський Архів, 2012. С. 232-243.
-

Nikolova O., Kravchenko Ya. Shaping translators' professional competence in the process of studying the academic subject "Introduction to Literary Studies" in higher educational institutions

This article offers a comprehensive representation of learning activity types which are potentially promising from the perspective of developing professional competence of future translators while studying the subject "Introduction to Literary Studies" in higher educational institutions: purely specific knowledge, aptitudes, and skills as well as "soft-skills", which are much in demand on the modern job market (skills in systematic, analytical and creative thinking, linguistic responsiveness, re-writing, working in a team, etc.). It is pointed out that teaching the course "Introduction to Literary Studies" should never be limited to students' learning basic literary categories. The article stresses the relevance of conceptual realization of the objective aimed at making future translators ready to work not only with texts but also with visual information, to understand not only linguistic "mechanisms" of making images but also their functional application (influence on the mind – mood and ideas that they invoke) for the purpose of interpretation and adequate translation (taking into account potential difficulties – figurative meaning, subcontext, etc.), future implementation of such complex tasks as adaptation in translation, stylistic processing, and review translation. The emphasis is made on the importance of practical tasks associated with translation and interpretation of foreign literary texts – individual and group ones, interactive technologies introduced due to the demand for harmonious combination of activities which can efficiently develop linguistic and literary competencies of future translators. Special attention is paid to the study of tasks that encourage a comparative analysis (defining the peculiarities of translation transformations, comparing the original text and its Ukrainian translation(s) made by one or several different specialists, etc.) and to the significance of making group projects on the given topic. The article asserts that the practical value of such educational activities is obvious since they promote students' profound involvement.

Key words: "soft skills", interactive technologies, professional competence, literary and linguistic competencies, translation transformations.